

اخلاق پوهک

قطب‌نمای مسیر اخلاق و تربیت

بسم الله الرحمن الرحيم

يَا مَنْ يَعْلَمُ مُرَادَ الْمُرِيدِينَ

هادی‌زاده؛ ویراستار علی فراهانی.

قم: مؤسسه فرهنگی هنری اخلاق و تربیت نبوی قم،

انتشارات اخلاق و تربیت، ۱۴۰۲.

۹۲ ص. ۱۵ × ۲۲ س.م.

۵ - ۵ - ۹۲۶۸۱ - ۶۲۲ - ۹۷۸

۳ - ۹ - ۹۲۶۸۱ - ۶۲۲ - ۹۷۸

فیپا

کتابنامه.

اسلام و آموزش و پرورش

Islamic education

آموزش و پرورش (فقه)

Education (Islamic law)

تربیت اخلاقی -- جنبه‌های مذهبی -- اسلام

Moral education -- Religious aspects -- Islam

اخلاق اسلامی

Islamic ethics

BP۲۳۰/۱۸

۲۹۷/۴۸۳۷

۹۱۰۲۰۴۴

مشخصات نشر:

مشخصات ظاهری:

شابک دوره:

شابک جلد (دوم):

وضعیت فهرست نویسی:

یادداشت:

موضوع:

رده‌بندی کنگره:

رده‌بندی دیویی:

شماره کتابشناسی ملی:

www.EAEP.IR

فقه تربیت (جلد دوم)؛ مفهوم تربیت و حیانی

مؤلف: محمدتقی هادی‌زاده

ناشر: انتشارات اخلاق و تربیت

ویراستار: علی فراهانی

صفحه‌آرا: ابراهیم همایی

طراح جلد: محمدصادق پور وهاب

نوبت چاپ: دوم / ۱۴۰۲ - ویرایش دوم

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

شماره مسلسل انتشار: ۲۷

شماره مسلسل چاپ اول: ۱۸

انتشارات اخلاق و تربیت

تمامی حقوق نشر مکتوب اثر متعلق به ناشر است

قم، بلوار شهید صدوقی، خیابان شهید شهبازی، پلاک ۱۳

انتشارات اخلاق و تربیت

تلفن: ۰۲۵ - ۳۲۹۳۹۲۵۹

همراه: ۰۹۹۴ ۱۱۸ ۷۷۲۷

www.Akhlaqbook.ir

انتشارات اخلاق و تربیت

فقه تربیت!

جلد دوم

مفهوم تربیت و حیانی

محمدتقی هادی‌زاده

سال ۱۴۰۲

تقديم به محضر

قطب عالم امکان حضرت بقیة الله الاعظم (ارواحنا
له الفداء)

فهرست مطالب

سخن ناشر.....	۱۱
مقدمه.....	۱۳

گفتار اول

اهمیت درک مفهوم تربیت

کارکردهای مفهوم تربیت.....	۱۸
یکم: کارکردهای درک مفهوم تربیت در زمینه عملکرد مربی.....	۱۹
۱. تشخیص رفتارهای تربیتی.....	۱۹
۲. تفکیک کار تربیتی از کار آموزشی.....	۲۰
۳. تفکیک رفتارهای تربیتی برخاسته از دیدگاه‌های مختلف.....	۲۰
۴. توانایی ارزیابی رفتارهای خود و دیگران.....	۲۱
دوم: کارکردهای درک مفهوم تربیت در زمینه آموزش.....	۲۲
۱. فراهم شدن زمینه تفاهم و انتقال مطالب به فراگیران حوزه تربیت.....	۲۲

۲. تفکیک مباحث مشابه تربیتی از یکدیگر..... ۲۳
۳. تفکیک رویکردهای تربیتی مشابه..... ۲۳
- سوم: کارکردهای درک مفهوم تربیت در زمینه پژوهش..... ۲۴
۱. تشخیص و تمییز حوزه پژوهش و مسائل آن..... ۲۴
۲. فراهم شدن زمینه نقد و ارزیابی..... ۲۵
- مشکلات دست‌یابی به یک مفهوم جامع و دقیق از تربیت..... ۲۶
۱. درهم‌آمیختگی حوزه آموزش با حوزه تربیت..... ۲۶
۲. دریافت‌های متعدد و متکثر از تربیت..... ۲۷
۳. وجود ابعاد متعدد در تربیت و نبود جامع‌نگری..... ۲۹
۴. تعدد نگرش‌ها به تربیت با توجه به تعدد فرهنگ‌ها..... ۲۹
۵. سطوح و زاویه‌های مختلف در تعریف تربیت..... ۳۱
۶. به‌کارگیری قالب‌های متنوع تعریف..... ۳۱
۷. تعدد منابع دست‌یابی به مفهوم تربیت..... ۳۲
۸. نگرش‌های مختلف به مسئله تربیتی..... ۳۳
۹. کاربرد تربیت در عرصه‌های متفاوت و پراکنده..... ۳۴

گفتار دوم

تبیین مفهوم تربیت و حیانی

- بایسته‌های مفهوم تربیت و حیانی (تربیت انسانی)..... ۳۸
۱. تناسب با ظرفیت و استعداد‌های انسان..... ۳۸
 ۲. تناسب با سازوکار وجودی انسانی..... ۳۸
 ۳. تناسب با هدف و مسیر انسان..... ۳۹

- ۴۰..... راه‌های رسیدن به مفهوم تربیت و حیانی
- ۴۱..... ۱. نیازهای انسان
- ۴۱..... الف) نیازهای انسان برای رسیدن به بهترین زیست
- ۴۱..... الف-۱) شناخت خود، ظرفیت‌ها و فرصت‌های خود
- ۴۲..... الف-۲) شناخت هدف و مسیر
- ۴۲..... الف-۳) رهایی از موانع موجود در مسیر
- ۴۴..... ب) نیازهای انسان برای قرار گرفتن در جایگاه خود در هستی
- ۴۵..... ب-۱) شناخت و انتخاب نقش و جایگاه خود در هستی
- ۴۵..... ب-۲) اقدام برای تحقق نقش و جایگاه انتخاب شده در خارج
- ۴۶..... ۲. تجربه‌های تاریخی بشر
- ۴۶..... الف) تجربه بن‌بست‌ها
- ۴۸..... ب) تجربه مصائب و رنج‌ها
- ۵۰..... ۳. استعدادها، قابلیت‌ها و ساخت انسان
- ۵۱..... الف) ظرفیت انسان در مقایسه با دغدغه‌ها و خواسته‌ها
- ۵۳..... ب) ناسازگاری‌های درون انسان
- ۵۵..... ج) شناخت بندها و اسارت‌های پیش‌روی انسان
- ۵۶..... د) شناخت ساخت و نظام وجودی انسان

گفتار سوم

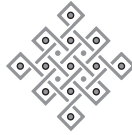
مفهوم تربیت و حیانی از منظر واژه‌های و حیانی

- ۶۲..... ضرورت تأمل در واژه‌گزینی‌های و حیانی
- ۶۳..... نمود یافتن تفاوت نگاه وحی با مکاتب بشری در واژه‌گزینی‌های و حیانی

- نتایج درک اهمیت واژه‌گزینی‌های وحیانی..... ۶۴
۱. پرهیز از بازگردان واژه‌های وحیانی به فهم و دریافت عرفی خودمان.. ۶۴
۲. پرهیز از کاربرد واژه‌های وحیانی پیش از روشن شدن معنا..... ۶۵
۳. پرهیز از بازگردان واژه‌های وحیانی به یافته‌های علمی روز..... ۶۵
۴. استفاده از تمام واژه‌های وحیانی..... ۶۵
- واژه‌های وحیانی مرتبط با انسان..... ۶۶**
- یکم: واژه‌های بیانگر مراحل حرکت و رویش انسان..... ۶۶
۱. اسلام..... ۶۶
۲. ایمان..... ۶۷
۳. تقوا..... ۶۷
- دوم: واژه‌های بیانگر وضعیت تلاش و حرکت انسان..... ۶۸
۱. «حیات» و «هلاک»..... ۶۹
۲. خُسْر..... ۷۰
۳. «هدایت به رشد»..... ۷۱
۴. «غی» و «رشد»..... ۷۲
- سوم: واژه‌های بیانگر موانع موجود در مسیر انسان..... ۷۳
- چهارم: واژه‌های بیانگر کارهای مورد انتظار از انسان..... ۷۵
- پنجم: واژه‌های مرتبط با دشواری‌ها و سختی‌ها و مشکلات مسیر انسان..... ۷۶
- ششم: واژه‌های بیانگر حرکت انسان..... ۷۸
- هفتم: واژه‌های بیانگر هدف انسان..... ۷۹
۱. قیام به قسط..... ۸۰
۲. عبودیت..... ۸۱

۳. رشد ۸۱
- هشتم: واژه‌های بیانگر مراحل رشد انسان ۸۲
- واژه‌های وحیانی مرتبط با رسول خدا ﷺ ۸۴
- یکم: واژه‌های بیانگر وظایف پیامبر اکرم ﷺ ۸۴
۱. هدایت ۸۴
۲. ذکر ۸۵
۳. تزکیه ۸۶
۴. دعوت به حکمت ۸۷
- دوم: واژه‌های بیانگر آنچه به پیامبر اکرم ﷺ داده شده ۸۸
- سخن پایانی ۸۹
- فهرست منابع ۹۱

سخن ناشر

آموزه‌های اسلامی فرصت زندگی خوب و متعالی را برای انسان‌ها ایجاد کرده است. در طول تاریخ، اسلام‌شناسان بسیاری در راه تبیین آموزه‌های اسلامی، متناسب با نیازهای جامعه تلاش کردند. با این وجود انقلاب اسلامی، فرصت ویژه‌ای را در اختیار دانشمندان علوم اسلامی قرار داد تا آموزه‌های ناب را از دریای معارف قرآن و اهل بیت علیهم‌السلام استخراج کنند و در اختیار جامعه علمی و عموم مردم قرار دهند. در این راستا یکی از مهم‌ترین عرصه‌ها، تدوین و ترویج علوم انسانی با رویکرد اسلامی است و امروزه بسیاری از دانشمندان و اسلام‌شناسان دغدغه تدوین علوم انسانی با رویکرد اسلامی دارند.

از اهداف انتشارات اخلاق و تربیت، چاپ و انتشار آثار و پژوهش‌های بنیادین و کاربردی در راستای توسعه اخلاق و روان‌شناسی و مشاوره با رویکرد اسلامی است که تاکنون با همت اساتید، پژوهشگران و دانش‌پژوهان در این حوزه، کتاب‌های متعددی به زیور طبع آراسته و در اختیار جامعه علمی و عموم مردم قرار داده است.

کتاب پیش رو، با عنوان **مفهوم تربیت و حیانی** نمونه‌ای از همین آثار است که با تلاش استاد ارجمند جناب آقای محمدتقی هادی‌زاده نگارش یافته است.

در این کتاب، در مورد مفهوم تربیت و از سه منظر مختلف بررسی و تبیین شده است: «کارکردهای مفهوم تربیت و مشکلات دستیابی به آن»، «تبیین مفهوم تربیت و حیانی از سه منظر مختلف» و «مفهوم تربیت و حیانی از منظر واژه‌های و حیانی».

انتشارات اخلاق و تربیت، توفیق روزافزون پژوهشگر محترم این اثر و تمامی عزیزانی که در تهیه و تدوین آن نقش داشته‌اند را از خداوند متعال خواستار است.

قم مقدس

انتشارات اخلاق و تربیت

مقدمه

فقه در لغت به معنای از آشکارها به نهان‌ها رسیدن^۱ و به معنای فهم عمیق یا فهم حاصل از دقت و تأمل است.^۲ این واژه در میراث علمی ما به فهم احکام اختصاص یافته و به معنای استنباط احکام فرعی از ادله به‌کار رفته است؛ اما امروزه در پی رخ نمودن نیازهای متفاوت در عرصه‌های علوم مختلف مانند تربیت، اخلاق و سیاست واژه فقه به شکل مضاف به‌کار می‌رود. فقه در شکل مضاف با دو رویکرد همراه شده است. رویکرد اول استنباط احکام را در عرصه‌های خاص، مانند تربیت یا اقتصاد دنبال می‌کند. رویکرد دوم در پی پاسخ به مسائل این عرصه‌ها از آیات و روایات است؛ مانند مبانی، اهداف، نظام‌ها و روش‌ها که مهم‌ترین استناد این

۱. «الْفَقْهُ: هو التَّوَصُّلُ إِلَى عِلْمٍ غَائِبٍ بِعِلْمٍ شَاهِدٍ»، (راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۴۱۲ق)، مفردات ألفاظ القرآن، ج ۱، ص ۳۸۴).

۲. «الفرق بین العلم و الفقه: أنَّ الفقه هو العلم بمقتضى الكلام على تأمله»، (مصطفوی، حسن (۱۳۸۸ش)، التحقيق فی کلمات القرآن الکریم، ج ۹، ص ۱۳۵).

رویکرد در کاربرد واژه فقه در آیه نَفَرُ است که به تفقه در دین اشاره می‌کند؛ تفقه‌ای که زمینه انذار دادن را در شخص فقیه فراهم می‌آورد. در کتاب حاضر، فقه به همین معنا به‌کار رفته است؛ بنابراین فقه تربیت عهده‌دار بررسی ضرورت تربیت و مراد از تربیت و مبانی تربیت و دیگر مسائل آن در منابع و حیانی است.

کتاب **مفهوم تربیت و حیانی** حاصل سه درس‌گفتار، از آقای محمدتقی هادی‌زاده است که در بستر دوره آموزشی «عهد» ارائه شده است. این دوره آموزشی در مهر ماه سال ۱۳۹۹ و به همت «جامعه فعالان تربیتی فتح الفتوح» برگزار شد. مخاطبان اصلی این درس‌ها، جمعیتی بالغ بر ۸۰ نفر از طلاب سطوح عالی و درس خارج از سراسر کشور بودند. در این جلسات، حجت الاسلام هادی‌زاده مفهوم تربیت را در سه محور زیر بررسی و تبیین کرد:

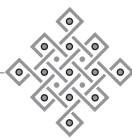
۱. کارکردهای مفهوم تربیت و مشکلات دست‌یابی به آن (۹ مهر ۱۳۹۹)؛
۲. تبیین مفهوم تربیت و حیانی از سه منظر مختلف (۱۳ مهر ۱۳۹۹)؛
۳. مفهوم تربیت و حیانی از منظر واژه‌های و حیانی (۱۶ مهر ۱۳۹۹).

پس از پیاده‌سازی صوت درس‌ها و تنظیم اولیه متن آنها، بر آن شدیم تا آن را به صورت یک اثر مکتوب در قالب درس‌گفتار تدوین و پس از تأیید استاد منتشر نماییم.

معاونت پژوهش

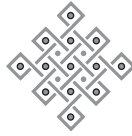
جامعه فعالان تربیتی فتح الفتوح

۱. «وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنفِرُوا كَافَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِن كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَائِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَ لِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ»، (توبه، ۱۲۲).

گفتار اول

اهمیت درک مفهوم تربیت

گفتار اول

اهمیت درک مفهوم تربیت

وَمَثَلُهُمْ فِي الْإِنْحِيلِ كَزَرْعٍ أَخْرَجَ شَطْأَهُ فَآزَرَهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوَىٰ عَلَىٰ
سُوْقِهِ يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ لِيَغِيظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ^۱

موضوعی که بناست پیرامون آن گفت‌وگو کنیم، «مفهوم تربیت» و فهمی است که ما از تربیت و پرورش انسان داریم. از این موضوع به «مفهوم» تعبیر می‌کنیم نه به «تعریف»، به این جهت که درصدد ارائه یک تعریف در قالب الفاظ خاص نیستیم؛ بلکه مقصود و منظور ما این است که به یک فهم جامع، دقیق و فراگیر از تربیت برسیم. برای رسیدن به این مقصود باید توجه داشته باشیم که مسئله ما واژه «تربیت» و متفاهم عرفی^۲ از این واژه یا کاربرد قرآنی و روایی این واژه نیست. به دنبال این نیستیم که واژه تربیت از چه ریشه‌ای گرفته شده است و براساس هر ریشه‌ای معنای آن چیست. در پی این نیستیم که ببینیم فهم عرفی - چه در عرف عام و چه در عرف خاص -

۱. فتح، ۲۹.

۲. متفاهم عرفی: آنچه عرف از یک واژه می‌فهمد.

از این واژه چیست تا به دنبال بررسی آرا و آنگار^۱ عرف خاص یا نگرش‌ها و فهم‌های عرف عام باشیم. همچنین، این‌طور هم نیست که با جست‌وجوی واژه «رَبِّی» یا «رَبِّ» در کاربردهای قرآنی یا روایی، بتوانیم به مقصود و منظور خودمان که فهم درست و جامع از تربیت است، برسیم، پس از همین ابتدا رویکرد بحث ما مشخص است.

این را هم اینجا اشاره کنم که روش در بررسی یک مسئله برای رسیدن به مقصود و حل مسئله، بسیار اهمیت دارد. تشخیص اینکه هر مسئله‌ای، روش و مسیر حلش چیست و چگونه است، پایه‌ای‌ترین کار در هر پژوهش است، حتی پژوهشی در حد اندیشیدن و مطالعه کردن برای اینکه به فهم یک واژه برسیم، وابسته به تشخیص درست مسیر و تشخیص درست روش است؛ وگرنه تلاش فراوانی انجام می‌شود، ولی خروجی کار، چیزی نیست که ما انتظارش را داریم.

در ابتدا به این نکته می‌پردازیم که چرا درک «مفهوم تربیت» اهمیت دارد؟ مگر فهم ما از تربیت چه نقش و کارکردی دارد؟ برای اینکه به دریافت این نکته برسیم، سه مقام را بررسی می‌کنیم.

کارکردهای مفهوم تربیت

اولین مقام، «مقام تربیت» است؛ یعنی باید دید کسی که در مقام تربیت است و مربی است، فهم جامع و عمیق و درست از تربیت، چه اثری در رفتار تربیتی او و در رسیدن او به مقصد دارد. مقام دیگر، «مقام آموزش»

۱. آنگار: جمع «نظر».